

Az elmondhatatlan leírása

A vajdasági magyarság XX. századi történelmének (egyik) legtraumatikusabb időszakának az 1941 és 1948 közötti időszak tekinthető. Azt a hagyományos történelmi/ideológiai felfogást, ami szerint az egyértelműen jó és az egyértelműen rossz közötti leszámolás színtere lett volna többek között a Vajdaság (ezen belül Bácska) is, nyilvánvalóan és elsősorban a győztes oldaláról megfogalmazott és hangoztatott szemlélet. Miként azt A. Sajti Enikő is megjegyzi: “A győzelem mindent igazoló tételéből kiindulva a politika által szoros pórázon tartott jugoszláv történetírás letagadta, illetve szükséges igazságtételként állította be a fasiszta magyarok és a kollektív bűnösnek nyilvánított fasiszta németek elleni megtorlásokat.”¹ A hivatalos “külső” állásponttal szemben, elsősorban a traumatikus élmények, az azokra való visszaemlékezések szintjén maradt fenn az időszak másik “belső” olvasata, melynek értelmezése és nyelvezete több szempontból is legalább annyira problematikus, mint a győztesek által leírt változat. A visszaemlékezések szubjektív jellegük – és a visszaemlékezések egy részének önigazoló volta – mellett is tálcán kínálják az egyértelmű, már-már közhelyessé általánosító gondolatokat, amelyek a finomabb megállapításokat lehetetlenné teszik.

A tanulmány egyik célja az eddig kiadott (hivatalos történetírás szempontjából hitelesített) és kiadatlan (a visszaemlékezések révén élénk tároló, “magántörténelem” útján kibontakozó “kollektív történelem”) anyag összefoglalása és összehasonlítása lehetne, amennyiben ebben a terjedelmi korlátok szigorúsága nem gátolna bennünket. Ennek tudatában a szóbeli visszaemlékezések bizonyos, népi jogszokás fogalomkörébe sorolható és összefoglalható sajátosságainak érintése történik meg részünkről: a visszaemlékezések jelentős része tartalmaz ugyanis olyan megjegyzéseket, melyek az elkövetett (alapvetően indokolatlan) megtorlás lehetséges okait veszik számba.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy sem a szöveg összefoglalója, sem pedig a néprajzi terminológiában adatközlőként szereplő személyek

* Dr. Papp Árpád, néprajzkutató, Szabadkai Városi Múzeum, Szabadka

¹ A. Sajti E. A magyarok elleni partizán megtorlás a Délvidéken. In: Mementó 1944-45. Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság. 11.

– itt az elszenvedők, kortársak vagy azok leszármazottai – sem jogi ismeretekkel felvértezett személyek, hanem egyrészt etnográfusok és más jeles szakmák képviselői, az utóbbiak esetében elsősorban az időszakra jól-rosszul visszaemlékező egyének.

A látszólagos egyoldalú anyagbemutatást nem a korábbi évtizedek egyoldalú történetírása indokolja és nem is kívánunk ennek ellenpontjaként jeleskedni, sokkal inkább a még ismeretlen anyagba való tekintésre nyitunk lehetőséget.²

A recens anyag “céhen kívüli” személy részéről történő elemzési kísérletét több tényező eredőjeként kell elfogadnunk: egyrészt a gyűjtött anyag elsősorban néprajzi-antropológiai indíttatásból fakad, másrészt a gyűjtést is ilyen érdeklődésű személyek végezték, harmadrészt ez a tudományág “érzékenysége” eredményezheti a legtöbb értékes információt, negyedrészt pedig – kiváltképp a szovjet folklórdefiníció meghatározásában szereplő elemek mindegyikének komolyan vételével számolva, mely az “az alávetett népréteg teljes társadalmi tudata”-ként definiálja a folklórt – a második világháborút követő időszakban kisebbségi, emellett (helyenként, így a Sajkásvidéken) kollektív bűnösneként megbélyegzett, megtorlásnak alávetett közösség történelmi emlékezete is sajátos, de általános vonásokat mutat fel, melyek ok-okozati összefüggései tartalmi elemeiben merőben eltérnek a győztesek oldalán hangoztatott “indokolt és jogos” igazságtétel doktrínájától, azt az áldozat oldaláról mutatják be és a megtorlás túlzott voltát hangsúlyozzák.

A lehetséges okok között a megtorlás (pontosabban gyilkosság, válogatott eszközökkel történő kínzás és kivégzés) kiváltó okai és az erre adott válaszlépések közt feszülő aránytalanságra apellálnak.

Mindkét olvasat kiindulópontja és platformja a (jogosnak vélt) igazságtétel, a szemet-szemért szemlélet: az első esetében “a győzelem mindent igazoló tétele” ad legitimitást a történéseknek, addig az áldozatok hozzátartozóinak esetében ennek fordítottja bontakozik ki azzal, hogy egyrészt a büntetés (megtorlás) mértéke aránytalan, másrészt hogy a mértéken felüli megtorlás után nem következett be az igazságtétel.

A látszólag egyértelmű megállapítás tételei, példái sem illeszkednek egyértelműen és szabályszerűen a korábbi hivatalos történetírás

² Anélkül, hogy bármi okból is ehelyütt marasztalnánk el a történetírók és a korábbi hivatalos történetírás egyoldalúságát, a negyvenes évekre vonatkozó események legaltalanosabb jellemvonásait a fenti idézet szerzője már megtette helyettünk és itt csupán annak helytállóságát hangsúlyozhatjuk.

eszköztárához: kialakul egy virtuális “szürke zóna” a két fél összeillesztésekor, amit többféleképpen nevezhetnénk, de a megnevezésen túl a korábbi hivatalos történetírásnak és a lényegesen később rögzített elbeszéléseknek legsötétebb valóságát takarja. Ez a szürke zóna az utalások és a ki nem mondott, csupán körülírt szavak zónája, ami talán legpontosabban az „áldozat büntudata” terminusnak felelne meg és a szégyenérzet mély rétegét rejt.

Az ismertetés adattári részét képező interjúrészletek, ha lehet, még nyilvánvalóbbá teszik a fentebb “szürke zónának” nevezett mező sajátosságait: túl azon, hogy egyértelműen rámutatnak a megtorlás jellegére és semmivel sem igazolható túlzott voltára, olyan vélhető okokra utalnak, melyek olvasása után - az elbeszélés “kerek” volta mellett is a “lágyabb” valóságot tekintik elfogadhatónak és semmiképpen nem tudnak azonosulni a közösségüket ért brutalitással.

A visszaemlékezések a megtorlás végrehajtóiként nem csak és kizárólag a partizánhatalom megtestesítőit nevezik meg, hanem az esetek jelentős részében a szomszéd települést vagy falubelit, esetleg szomszédot is. Ennek - és a későbbi évtizedek belpolitikai viszonyainak alakulása - tudatában egyáltalán nem kell meglepődnünk azon, hogy a már említett “áldozat büntudata” fogalom ilyen markánsan lefojtotta a negyvenes évekre vonatkozó emlékezetet. Az a tény, hogy a második világháborút követő időszak uralkodó egypártrendszere éppen a háború végén kialakuló struktúrából alakult ki lehetetlenné tette az ártatlan áldozatok rehabilitálását és a bűnösök megbüntetését. Talán éppen ennek tulajdonítható, hogy magukban a visszaemlékezésekben is eufemisztikusan szólnak saját (pontosabban hozzátartozóik, ismerőseik) korábbi szerepvállalásáról, egyértelműen kódolva azt a félelmet, amit a visszaemlékezések elmondása után “visszaüthet” az emlékezőre.

Ebben a környezetben vagyunk kénytelenek betekinteni a visszaemlékezésekben elmondott szubjektív értelmezésekbe: a megtorlás kiváltó okai között a magyar közigazgatással való együttműködés különböző formái (a nemzetortól az országgyűlési képviselőségig terjedő széles skála), a magyar közigazgatás éveiben rendezett megmozdulásokon való részvétel (zászlószentelés, verselés), a közéleti szerepvállalás különböző formái (bizonyos pártokban való részvétel), a személyes indítékból vagy temperamentumból fakadó megnyilvánulások (a gyilkosságtól a moziba késve érkezők be nem engedéséig, esetleg pofozás megtorlása), a jogtalan anyagi haszonszerzés módjai (a libák nevelésétől a rablásig), vélt és valós sérelmek megtorlása szerepelnek.

A megtorlás lehetséges okai között találjuk a nehezen meghatározható “akármiért elvitték az embert” modult, ami - ha lehet - még féltelmeesebbé tette és teszi a visszaemlékezéseket, hiszen ezek a nem egyértelműsíthető meghatározások utalnak legjobban az időszak légkörére és a félelmeire. Az éjszaka alvókra törő csoportok számos esetben fedhetik az állambiztonsági szervek egységeit, jóllehet a visszaemlékezések igen sok esetben garázdálkodó szomszéd falubeliekről számolnak be, akik nem riadtak vissza - vélhetően a szabadság és büntethetlenség mámorától megittasulva - a legelvetemültebb ösztöneik kielégítésétől sem.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a közel negyven településen gyűjtött szövegkorpusz nagy valószínűséggel újírja majd azt az általános képet, ami bennünk élt a második világháborúról és az azt követő időszakról: adattárunk csupán morzsákat szórhat ismereteink asztalára.

Adattár - Az elhurcolás körülményei és okai

1. “... a magyaroknak se volt bajuk a szerbekkel. Hogyha volt köztük egy-két olyan gögösebb, vagy makacsabb természetű magyar, mondjuk, hát azt egy kicsit lecsillapították, nemhogy megverték, hanem ne csinálj ilyen bolondságot, tehát szóval észhez térítették, hogy így mondjam”. (Martonos 74.sz.ak.)

2. “Elmentek az oroszok. És akkor mikor elmentek, akkor kezdtek a partizánok. Persze, nem idegenek. Hát odavalósi szerbek, odavalósiak. Akit akartak...Aki valakire haragudott...Annyi pénzt összeszehettek, mert vót aki vitt pénzt nekik, akkó kiszabadították, vagy nem vitték el.” (Magyarkanizsa 69. sz. ak.)

3. “(Nem volt egyértelmű, hogy kit miért visznek el?) Nem tudni azt. Annak, hát tudod, abban az időben az abból állt, Kati, ez azt mondta rám, hogy dögljek meg, vagy mit tudom én. Ennyi elég volt. Vagy egy kocsmai szóváltás.” (Zenta 163. sz. ak.)

4. “(Németek voltak bent, azok voltak Bánátban és mégis a szerbek a magyarokon álltak bosszút?) Igen. Nem tudtak semmit, mert ők csak azt akarták, hogy bosszúból megcsinálják, ha már az övékét a németek ki, akkor ne a németeken, nem bírták vagy nem tudták, és a magyarokat vették. (Szabadka - Szerbkeresztúr 154. sz. ak.)

5. “Nem volt áram, sötétben az utcára nem szabad volt kilépni mert agyonlőhettek...(…)..és akkor abban az időszakban szedték össze az embereket, akiket följelentettek, akire pikköltek valamiért.” (Zenta 162. sz. ak.)

6. “Aszonta, hogy az apja nem vót otthon, Horgoson vót valami szüreten. És aszonta, hogy a feleséginek aszonták, hogy okvetlenül begyöjjön kihallgatásra. És valaki, az nem lehetett magyar, bunyevác, vagy mittudoménki. Az aszonta neki, hogy hallod ne menj be, mér ne mennek be, nem ártottam én senkinek! Ki a fene gondolta rula. És nem gyött vissza.” (Pacsér 41. sz. ak.)

7. “Akkor már lehetett (tudni, hogy jönnek), például énnekem rokonom, 16 éves volt, már akkor ki volt rakva a plakát, hogy fogadják (az oroszokat). Én nem láttam a plakátot, csak állítólag ő, ez a Sanyi, levette a plakátot, mert a németek jöttek be (előbb), nem az oroszok, hogy ne lássák a németek, bár így mondják, hogy ő jót akart. Őtet azért végezték ki állítólag.” (Szabadka - Szerbkeresztúr 154.sz.ak.)

8. “Azt a három embert, aki díszlövést adott le, amikor a magyarok bejöttek, bevitték Kanizsára a városházára, ők aztán vesztették életüket.” (Magyarkanizsa 64. ak.)

A magyar hatalommal való szimpatizálás

9. “Akkor a nagyapát elvitték és olyan nagyon csodálkoztak rajta, hogy olyan öreg. Hát az volt a gyanúnk, hogy a kis Jenőt keresték, mert ő elég mozgalmas életet élt abban az időben. Akkoriban az itteni magyar fiatalság nagyon mozgolódott, már Magyarországról is jöttek mindenféle áramlatok, ilyen zsidóellenesség is meg minden, a Jenő még nagyon fiatal volt és olyan kicsit gözös is volt még akkor..”(Zenta 162. sz. ak.)

10. “...annak idején már az orosz frontra is rengeteg katona elment, már nem tudta hova nyúlni, akkor ezeket az öreg harcosokat az első világháborúból, akik maradtak, már ezeket is behívták. (És a nagyapa is kapott?) És a nagyapa, onnan előtte valamikor jött haza, már otthagya, eljött haza. (Tehát volt katona?) Ő akkor katona volt, és arra gyanítunk, hogy ezért is vitték.” (Zenta 162. sz. ak.)

11. “Akinek vót haragosa. Szóval nagyon sok attól függött, hogy minden kis haragosság elég vót ahhoz, hogy az életébe kerűt. (De ez ilyen kis apróság lehetett?) Kis apróság...(…)... Nekem a körösztifiam vót az Anti. Hát állítólag a szomszédokkal néha vitába... Meg a férje testvérje, az állítólag nemzetőr vót. Mer civil, egy hétig csak az mehetett az utcán, akinek nemzetőri szalag vót a karján. Azok mentek katonákkal.” (Csürog-Topolya 3. sz. ak.)

12. "Itt akire rámondták, azt vitték ugye." (Szabadka 31.ak.)

13. „Egy ideig nem volt semmi, mindenki azt csinált amit akart. Hogy is volt, 44 őszén, 45, egy évig. Azt csinált mindenki, amit akart. Azé szedték össze, most én terád haragudtam, megfogtam, oszt elvittem, agyonüttem, nem számított. Mindenki azt csinált, amit akart.” (Csantavér 33. sz. ak.)

14. "Még még máma se tudom, hogy mér vitték el, mer gondolom, hogy most má majd bele lehet nézni abba a levéltárba, hogy, hogy miért, miért és ki, ki vitette el... '44-be anyámma megesküdték, hát terhes maradt másik évbe a tesvéremme, úgy hogy búcsú szombatján evitték az apámat. Anyám terhesen itt maradt, elvitték az apámat. Ű határvadász vót. Azok épp úgy mint a csendőröknek vót az a...Itt teljesített szógálatot, erre teljesített szógálatot." (Gombos 157. sz. ak.)

15. "Vót itten Zomborba is a lánc, ahun van. Nekiállították a falhú a magyarokat, ezeket az oktatókat meg akik itt maradtak, akik nem bírtak elmen-ni, ott lődözték agyon őket...(..).. Akit elfogtak, magyart vagy csendőrt vagy rendőrt, vagy akármí vót, ottan végezték ki őket. Ott úszott a vér. Nyílt nappal, nyílt színen. Ez így igaz. Ezek mesélték, akik ott vótak, akik ezt látták. Meg a Krónics-palotába ott vót az öreg Bártol is. Na aztat is a sztapáriak húzták ki. De aki oda bekerült, az élve nem jött ki egy se. Oda tették mind ezeket a magyar csendőr, rendőr, honvéd vagy tanító vagy nemtom én. Mind oda toborozták be, le a pincébe." (Doroszló 107. sz. ak.)

16. "A szomszédasszonyomnak a fia, az Bresztovácon rendőr volt, azt elvitték a Krónics-palotába. Meg egy párat aki...Lehet hogy volt valami gyanú rájuk, vagy valaki haragudott rájuk, vagy...Egy párat azért elvittek. Azok soha többet nem jöttek haza. Meg a Borka apját is, de annak nem tudom mi volt a hibája. Azt is elvitték....Ja, akkor voltak olyan is, hogy a magyaroknak, a vitézeknek, voltak vitéztelepek, és adtak földet, amit a csetnikektől vagy a szerbektől elvettek." (Doroszló 108. sz. ak.)

17. "Volt egy plébános itt, Takács Ferencnek hívták, az országgyűlési képviselő is volt közben, akkor a plébánost megfogták, kivitték a központba a szobor elébe és ottan szabályosan lelőtték, és úgy dobták föl a parasztkocsira, vitték ki a temetőbe, ástak neki egy gödröt és oda beletemették. Aztán a népek ástak neki rendes sírhelyet és úgy helyezték koporsóba és temették el.." (Péterréve 138. sz. ak.)

18. „Az apám 42-be lett országgyűlési meghívott, országgyűlési képviselő és mint délvidéki képviselő, 4-en vagy 5-en voltak akiket meghívtak az országgyűlésbe és utána már többet volt Budapesten és tekintettel a képviselői kötelezettségeire...(…).. Ez áll az ítélet megindokolásában, amit a Szabad Vajdaság közölt le, az áll az ítélet indokolásában, mert írásaiban kiszolgált a fasiszta Horthy-rendszert.” (Szabadka 26. sz. ak.)

19. “Főleg hogy egy kis magyar érzésük volt nekik azokat. Mondjuk mint az én szomszédom paraszt volt, nem törődött semmivel, sehova nem ment, ezt nem is bántották. Nem ártott neki se nem használt. Az én apám, ezek meg ott voltak mindég az odbornak is, ezt követelték, meg amazt a magyarságért, ezeket már összeszedték. Az én apám elmenekült, ő tudta, hogy őt keresik és kivégzik, nagyon jól tudta. Hiába volt neki szerb barátja, mert lelki barátok, nem védte meg őket senki.” (Mohol 80. sz. ak.)

20. “Az én apámért is kijöttek, először megverték egy kicsit, ő kiment a szállásra, mert volt egy Božić nevű, az apám esküdt volt és az Imrédy-pártban volt, a nagynénémnek az ura, Magó Antal, az nagyon vallásos volt meg nagyon okos ember volt, sokat olvasott, azt bevitték, de nem is engedték ki, eltették. A nagynénémnek az ura, az volt a bíró, az én apám pedig esküdt volt, de őt csak elverték, szegényebb családból való voltunk, biztos volt akik ismerték ezért hiszem hogy megmenekült. Peti Pistának az apját eltették abban a körben...(…)..Mert mikor jöttek be itt a Baranyi Palit is meglőtték vállban, rokkant lett, őt kivégezték volna, a másíknak pedig leventesapka volt a fején azt agyon is lőtték, talán Berec.” (Mohol 82. sz. ak.)

21. “Pedig az én apám a magyar időben nagyon sok szerbet kivédett. Sokat. Azt mondta ő felel. Jóban volt mindenkivel. Kivédte, most meg anyám ment, azt mondták nem szabad nekik senkit kivégezni. Hát akkor nem volt szabad. Apámat szabad volt. Akkor mentek ki a magyarok elvitték, ő meg viszsaszökött. Úgy gondolta nem bűnös, hazajön a családhoz, de nem bírt hazajönni, elfogták, pincébe zárták. Verték őt, kínozták.” (Mozsor-Bácsgyulafalva 1.ak.)

22. “Például Csúrogon is az lett a baja a fiataloknak - azt nem írtuk oda bele - hogy nagyon sok ilyen húsz éves, mint én arra fizetett rá, hogy Szálasi egy két hónappal előbb, mint hogy a partizánok, agitált Csúrogon. És a szegényebb... már mink se vótunk gazdák, de szegényebb fiatalok beiratkoztak a izébe, a Nyilas Pártba. És azt megtanáták ezek, akik begyűttek, és akik beiratkozott, tizennyolc-húsz évesek, az mind ki lett végezve. Csak azért, hogy beiratkoztak a nyilaskörösztös pártba.” (Csúrog-Topolya 3.sz.ak.)

23. “Mert vót Tóth János is, az a mi sógorunk, és az nyilas vót...(..) . És az a Tóth Jánost tényleg elvitték, akkor vitték el, ásták el valahova, vagy valami.” (Magyarakanizsa 69.sz.ak.)

24. “Arra emlékszem mikor mesélték, hogy bejöttek az oroszok a nyilasokat összeszedték, akik voltak nyilas pártiak. Mondták nekik ne sírjatok csak kihallgatják és visszajönnék, de bizony nem jöttek vissza” (Mohol 84.sz.ak.)

25. “A nyilasokat nem is ítélték el, bíróság elé se mentek, egyből lelőtték őket, mert fasiszták. De nem csináltak a szerencsétlenek semmit, meg azok lettek volna a legjobb kommunisták, mert mind szegény, nincstelen volt. Aki belépett a nyilas pártba és szerencsétlenségre megtalálták a névsort a titkáruk-nál aki volt, és mind összeszedték, és mind kivégezték. Több helyen előfordult, hogy az apa is meg a fia is beiratkozott azzal, hogy majd kapnak földet egyik is másik is.” (Mohol 89. sz. ak.)

26. “A helyzet az, hogy mikor ezeket az embereket összeszedték, volt akkor egy bizonyos nyilas párt, tehát akkor huncut volt az a nyilas valami, az a németeknek volt szervezete, ők megígérték mindenkinek egy-két hold földet, írjon alá, ezek a szerencsétlen nép megörültek a kis földnek és jött a fordulat és azokat mind vitték, kinyírták. Az se volt szép munka. Ez a háború. Adok-kapok.” (Mohol 90. sz. ak.)

27. “Ennek a Gázsó Péternek a testvérhúgát is kivégezték, 17 éves lány volt. (Mi volt a bűne?) Nyilas párttag volt. Azonkívül mást nem csinált, 17 éves gyerek, nem csinálhatott nem tudom micsodát, se politikailag” (Mohol 76.sz.ak.)

28. “A Hármas iskolába vitték el a Nyilas párt tagjait, a háborús terv ami volt, magyar hatóság hatására a moholi városházán dolgoztak felvonulási tervet. Ott megvolt, hogy háború esetén ki lesz az elnök, elnökhelyettes, jegyző, adófőnök, meg az egész fölépítmény le volt írva. Ha a községi elnöktől, községi képviselőig, vagy a kuririg aki megy összeszedni ezeket a beosztottakat, és ezek a nyilvántartások, ezek a haditervek megmaradtak a városházán.” (Mohol 76. sz. ak.)

29. “Kafcsákot, az egy suszter volt, állítólag a Nyilas párt tagja volt, nem tudom, de kivégezték. A Lampert, az csinálta a diadalkaput, szomszédunk, azt is kivégezték, többet, vannak palicsiak még, ezeket mind ismertem.” (Palics 12. sz. ak.)

30. “Aszonták, hogy a papokat azé végezik ki, hogy ne birjonak a népen segíteni...(..). Azt, azt kérdeztük, hogy mié vitték e, aszonták az, me főszentőte a magyar zászlót, ami kivót fönt téve. Ezé kivégezték.” (Horgos 57.sz.ak.)

31. „(És a csúrogi pap?) Hát azt kivégezték. Azt kivégezték azé, mer a magyarok kivégezték a szerb papot.” (Csúrog 2. sz. ak.)

32. “Volt a Teleki Gyurka, a Gyurka bácsi, borbély..... És akkor ennek a Teleki Gyurka bácsinak az volt a bűne, hogy ottan ment, ment mindeféle izé.... Odaköltözött egy ilyen titkosszolgálatos ember, egy szerb, az mindig ott bent ült. Az mindig ott bent ült. Dehát ezek beszéltek. Nem beszéltek semmit a királyság ellen vagy ilyesmi.,, (Szabadka 14. sz. ak.)

33. “Az a borbély, a Csetvei, az is csantavéri volt.” (Bácsjózseffalva 32. sz. ak.)

34. “A Bukvics Iván rendőr volt a magyarok alatt, de ki is végezték.” (Szabadka 10. sz. ak.)

35. “Anyámnak meg a bátyja, ő anyakönyvvezető volt. És képzelje el, hogy elvitték, mer nagy magyar volt, este kimentek Palicsra, Ilgen úr jöjjön, bevitték a Sárgaházba, kivitték őket a zentai táborba, ott van a névsora, Ilgen István, ártatlanul kivégezték.”(Szabadka-Palics 10. sz. ak.)

36. “Ő vette a libákat és kiadta szerbeknek...(..).. De fele-fele arányban ők főnevelték a libákat. Fele a nagyanyáé vót, fele az övéké. És őneki mingyá az első dóga vót, hogy kiment és megnézte a libáit. Ez vót ma, holnap megjelent a partizán hős csapat P.-vel az élen. Meg a csócselék. Tízen egy öregasszonyt bevitték. (A községházára?) Igen, újra. És akkor, a dátumok azok megvannak a nagyapának is meg a nagyanyának is, november harmadikán akkor, aznap végezték ki.” (Csúrog-Topolya 5. sz. ak.)

37. “Olyanokat bevitték, mint a körösztapámat, aki a légynek se tudott volna véteni, Mester János. Állítólag kapott két csikót ő is abból a njeoševóiból, mert az egyik itt maradt a Illésnél, a deres, azt hajtotta öregségére is, a rokonánál. Hát azt ugyan nem tudjuk, hogy valakit bántott, volt neki egy lánya, volt 7–8 lánc földje, csak bejárt ilyen, mint esküdteknek szedték össze, mert józan ember volt, azt is nagyon sajnáltuk..”(Mohol 96. sz. ak.)

38. “Én csak ezt a mese után mondom, anyósom meg a Veca ángyi mesélte ezt...(..)..ott a piac felé lakott, mindig kártyáztak, sokat kártyáztak, és

tán elnyerte az Illés bácsi a pénzét annak a D-nak, sok pénzét elnyert, és mikor bejöttek akkor bevitte ötöt, Veca ángyi mesélte ezt, levagdosta az ujjait, porceit, azt mondta többet nem kártyázol, nem nyered el a pénzemet.” (Mohol 97. sz. ak.)

39. “Az a, az a, hogy mondjam, akik nem, nem gondolkoztak a fejükkel, nem lett volna szabad azt csinálni, amikor a magyarok, amikor bejöttek, és a sztapáriakat elkergették a rétről. Kész vetésekkel, mindennel, gazdasággal, mind, jószágot mindent ott kellett hagyni, elzavarták őket. Ennek a visszaszolgáltatása megtörtént, de elég csúnyán, elég csúnyán, nagyon sok áldozatba került az.” (Gombos 117. sz. ak.)

40. “Sokan voltak. Nagyon kevésnek volt ott bűne. Anyósom testvérjétől hallottam, hogy mikor bejöttek a honvédok, akkor ott Novi Sadon nagyon sokat razziáztak, és a Duna-parton elég sok szerbet kivégeztek, meg belelövöldözték a Dunába őket. Azt mondják, most azt adták vissza. Meg beszűzállók voltak.” (Mohol 97. sz. ak.)

41. „Tehát ott átmentek egy bizonyos tortúrán, ugye, ez a háború, ez ilyen vót. Szégyen. Mer mié? Megtorolták azt az újvidéki? Hát miköze annak a púpos öregnek, aki egyszerűen nem bírt katona lenni. Ugye? Semmi köze nem. Lehet, hogy szimpatizáns volt, mit tudom én.” (Szabadka 27.sz.a.k.)

42. “Egyszer a nagypapa valakit ezért fölpofozott...(…).. J. is nagyon jó bírta magát, és nagyon rászállt talán a nagymamára....(…)..Egy alkalommal ezt a J.-t pofon vágta, káromkodott, és akkor azon az ürügyön hogy nem káromkodunk és lekevert egy örült pofont. Erre is gyanakodtunk, hogy ezért is.” (Zenta 162. sz. ak.)

43. “Nem az igazi partizánok vitték el a népet. Hanem N-ből bejöttek 17-18 éves gyerekek, és azok szedték össze a népet Gunarason, ott egy igazi partizán nem volt” (Gunaras 65.sz.ak.)

44. “Hát az is volt, hogy mondjam én, annyit tudok mondani, hogy azért föl-vágónak se nem szabad lenni, akárki legyen az, mert az sose nem tudja, hogy kivel van dolga. És ez a Toldi felcser volt Zomborba mozi helysége (volt). Ha... hát nem tudom, jártál-e arra ahol volt ott egy mozi helység, hát hogy most mi van, mert azóta változott nagyon, mert két oroszlán a bejáratnál volt. Ez volt az ő mozi helysége. És ő nem elégedett meg, hogy mentek a népek, mert mentek szerbek is ugye, de kijelentette, hogy ekkor meg ekkor lehet csak jönni, és aki ekkor lekési, az már nem jöhetett be. Olyan fordított, ellenté-

tet mutatott ki magából a népek ellen. Na és a végeredményben ezért a partizánok elintézték. Ez volt a megtorlás.” (Szilágyi 133.sz.ak.)

45. “...Me ezek mikor bejöttek a magyarok, akkor ...Ezek között is vót, nem mindannyian, szóval vótak akik kicsit fényeskedett, mikor bejöttek a magyarok, és akkor a sztapáriak...viszonoszták, hát... de ez a Pista bácsi nem csinált semmit se, de a veje nem csinát semmit se, anélkül, no mostan a Bözsi-kének az ura, az az olyan fijatal vót még, nagyon fijatal, Bözsike akkó Újvidéken...Nemes Pista, még az uccán megfogták.” (Gombos 121. sz. ak.)

46. “Annyit tudok, hogy a Tóth Sanyi bácsinak az apja azt bevitték, mert az a pacséri határban volt a szálláson, ott voltak és azt elvitték Bajmokra. Akkor a felesége, a Maris néni, az kiment odament a szállásra és mondta neki, ide hallgass, Sándort elvitték így meg úgy... A csetnik, azelőtt is nagy szerb volt az, mindig, a magyarok ideje alatt is szidta a szomszédot, a János bácsit, az meg szidta a szerbeket, de semmi harag nem volt köztük, akkor elment és kivette akiket összeszedtek ottan, abból kiszedte a Tóth Sándort, őt egyedül, föl látott, és kieresztették és elhozta haza, a többit meg éjjel legyilkolták ottan.” (Bácskossuthfalva 44. sz. ak.)

47. “Apót bezárták, de másnap má haza is engedték. Azzal, hogy már este mondták neki, hogy hazamehet, aznap este, mikó bevitték. Má mingyá mondták, hogy mehet is haza, nincs semmi bűne. Úgyhogy vótak ott iratok. Én azt a könyvet nagyon szeretném látni. Vótak ott iratok. Vagy könyv. Vagy könyvek. De azt mondták, hogy akkó má mindenhol verték agyon a magyarokat. Úgy, csak.” (Csúrog 5. sz. ak.)

48. “Valami nagy könyvet fölpozott, és akkó mondta neki, hogy Lajos, neked semmi nincs ideírva. Te szabad vagy, mehetsz haza. És akkó Lajos bátyát haza is engedték. Pedig ahogy a Cservenák Jóska mondja, Topolyán a leventéket is kivégezték. Lajos bátya meg levente-oktató vót. Úgyhogy akkó nagyon népszerű vót ő biztos.” (Csúrog 5.sz.ak.)

49. „Szerkeztették a listát, amely alapján elhurcolták az áldozatokat. Minek alapján szerkesztették, ezek mind besúgók voltak. Na. Az, Az, azok voltak, akik, akik ha valami itt a faluba aki, na most rád mondták, hogy ez, meg ez vagy, akkor az Udba ment hozzád, és az ítélkezett, meg ment és keresték, és mindig voltak besúgók, akik a faluba ha bármit tudtak, vagy hogy látták, hogy valamit csinálnak, vagy valami, akkor azok följelentették. Hát személyes boszszúk, meg minden, de mindég volt olyan, hogy aki, aki büntetlenül, meg hogy semmi olyat nem lehetett rá mondani, hogy nem ő volt, és akkor is elvitték.” (Gombos 116. sz. ak.)

50. „Na, a partizánok megjelentek, az nekem egy nagyon szomorú élmény vót, mer egy, vót egy sógorunk, aki ilyen, nemzetőrnek állt be mikó a magyarok begyűttek...(…).. Apám vitték el helyette, és akkó be vót csukva Zentán, meg aztán mit tudom én, egy, nem akarok hazunni, már december lehetett, ha jó emlékszek rá, mikó vitték őket a Tiszára lelövődözni.” (Zentagunaras 52.sz.a.k.)

51. „Másokat is. Itt emlékszek rá, itten nem olyan messzi, a partizánok fölakasztották az anyját, meg tizenkét-három éves lányát, csak nem tudom megmondani a nevüket nekik, ugye azt efelejtettem. Mert az ember el vót menekülve már ugye, azt gondolom. Jó van, aki rádógozott, az megérdemlette, de aki nem dógozott rá, az, az, az, aztat mé köllöt bántani.” (Zentagunaras 54.sz.a.k.)

52. “A partizánok.. . szóval ezek nem is partizánok, mert hogy mi partizánoknak mondtuk őket. De nem a hadsereg volt. Hanem a környékbeli falvakból ide tévelygett ilyen gazemberek, vagy nem tom minek nevezzem őket. És ezek összeszedtek ott tizennégy vagy tizenhat embert. Nem vagyok benne biztos. Lehet hogy sokat mondok, tudom a nevüket is. Na most abba a reménybe volt az népség itten, hogy lehet hogy elvitték, mert úgy mondták nekik, hogy pár napig ott lesznek és majd küldik őket vissza. Ezeket mind legyilkolták. Igen. Na most ezek között volt ez a Gondos Miska. Nagyon rosszul járt, mert a sógora ott csendőr volt és ötet is elvitték és nagyon megverték a feleségével együtt. De nem, szóval nem halálos ítélet volt.” (Gombos 115. sz. ak.)

53. “Lovász Misa bácsi, volt neki egy Károly fia. Még le se tette a hátizsákot, visszakerült valahogy a háború viharába, az orosz átvonulás, neki sikerült valahol megbújni, és haza szökött, haza menekült, még le se tette a hátizsákját, már ott voltak érte, és rögtön el is vitték, soha többet nem is látta senki, pedig annak nem volt bűne ebbe a viszálykodásba. Hanem az apjának. Az apja községi előljáró volt. És az ő, ő mi a csodája miatt ment el a fia, a Károly.” (Gombos 117. sz. ak.)

54. “Akkor a Hecksónak az apja. Az patikus volt, akkor a Komáromi Pista bácsi még a két veje kereskedő, hogy nagy magyarok voltak és segítették a magyar, a megszálló csapatokat segítették, az volt bűnük. Tudod? Akkor, véletlenül elkapták az utcán, nem volt ki a létszám, elkapták aztat a a Nemes, nem, ennek a, Csernák Palinak a feleséginek a testvérít, akkor a Farkas Károlyt is el akarták vinni és közbe nem volt itthon a Károly és elvitték a testvérjit.” (Gombos 118.sz.ak.)